

Отже, травматичний досвід персонажів у детективному романі «Ескорт у смерть» І. Роздобудько дозволяє глибше зрозуміти вчинки, психологічний стан персонажів, виступаючи і засобом розкриття внутрішніх переживань та особливостей взаємостосунків з іншими персонажами. Такий авторський хід забезпечує додатковий рівень напруги та відповідний драматичний ефект. Крім того, мотив психотравми створює подвійний конфлікт в кожного героя: зовнішній – розслідування справи та внутрішній – подолання психологічних напруження і страхів. Він певною мірою ставить перед читачем питання, наскільки будь-яка травма може перетворити людину на заручника її власних переживань та потрясінь і навіть ізолювати від суспільства. Можемо сказати, що психотравма минулого у детективі авторки є ключовим елементом, що надає сюжету багатомірності та інтриги, збагачуючи сюжетно-композиційну структуру твору і значно розширюючи його тематичне поле.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуляк Т. Ключові мотиви жіночого детективу І. Роздобудько та Д. Л. Сейєрс. Літературознавчі студії: компаративний аспект. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2014. Вип. 2. С. 15-21.
2. Роздобудько І. Ескорт у смерть: роман. Львів: Кальварія, 2002. 142 с.
3. Філоненко С. О. Закон і порядок: класичний канон детективного жанру. Актуальні проблеми іноземної філології: Лінгвістика та літературознавство. 2009. Вип. 4. С. 101-112.

Грущак Мар'яна
Науковий керівник – доц. Бородіца Світлана

САТИРИЧНЕ ЗОБРАЖЕННЯ ДІЙСНОСТІ В ПОВІСТІ «ІВАН ІВАНОВИЧ» М. ХВИЛЬОВОГО

Художній світ повістей М. Хвильового, часто абсурдний, представлений у трагічних формах, а то й сатиричних. «Комічне і трагічне, проявляючись у формі веселого та сумного, своєрідно відображають перехідні стани і конфліктуючі сили, уособлені в певних суспільних явищах і подіях» [3, с. 164]. Трагічна та сатирична форми мають спільну та дуже важливу місію – викриття вад суспільства. Розуміючи відмінність між комуністичним ідеалом та жорстокою реальністю, письменник вирішив відтворити тогочасну дійсність за допомогою сатиричних засобів.

У «Літературознавчій енциклопедії» (у двох томах), укладеній Ю. Ковалівим, знаходимо таке визначення терміну: «Сатира (лат. satira, sidsatura – суміш, усяка всячина) – особливий спосіб художнього відображення дійсності, який полягає в гострому осудливому осміянні негативного. У вузькому розумінні сатира – твір викривального характеру» [5, с. 611]. Таким чином у сатиричному творі, спрямованому проти соціально шкідливих явищ дійсності, автор гостро і непримиренно викриває «лицемірів, ренегатів і зрадників», а також явища, що суперечать естетичному ідеалові. Таку сатиру в 20-30-х роках ХХ століття писав М. Хвильовий, де виділяємо оповідання «Кімната ч. 2», «Заулок», «Колонії, вілли...», «Свиня», «Шляхетне гніздо» у дебютній прозовій збірці «Сині етюди» (1923). З того часу сатира була від'ємною частиною його непроминальної творчості.

Найяскравіше сатиричний хист М. Хвильового, вважаємо, виявився в повісті «Іван Іванович» (1929). Гостра іронія, нищівний сарказм письменника спрямовані проти тих українців-обивателів, котрі скористалися плодами революції і проникли в усі сфери суспільного життя [3, с. 163].

Читач бачить картину «новітньої революційної інтерпретації», «мажорно-монументального реалізму» життя Івана Івановича та його родини. Письменник постійно наголошував на тому, як жила сім'я раніше та які зміни у ній зумовила революція: так, дружина Івана Івановича тепер «обожноє» книги Леніна та Маркса, але іноді тягнеться рукою до Мопассана, а головний персонаж Іван Іванович постійно думає над тим, як стати прикладом для наслідування серед «партійної маси», яку він же і зневажає.

Зазначимо, що, описуючи персонажів та їхній спосіб життя, передусім у першому розділі повісті, М. Хвильовий постійно іронізував. Це засвідчує хронотоп міста, що антропоморфізується. Іронічна персоніфікація конденсується в одній фразі: «з голови до п'ят революційного города» [8, с. 7]. Така характеристика безсумнівно наповнена нотками

глузування над поспішною перебудовою радянського суспільства, кожен член якого намагається довести владі свою відданість. Градаційно цей зміст розгортається в анекдотичну ситуацію соціалістичного змагання між будинками за краще обслуговування мешканців, коли температуру в будинку (щоб довести, що вони кращі!) піднято занадто високо, проте його мешканці, хоч і страждають від перегріву, схвалюють такі заходи комунальників [9, с. 94].

М. Хвильовий акцентував увагу на багатьох ракурсах життя Івана Івановича – від інтер'єру будинку до зображення побуту та портретів головного персонажа і членів його сім'ї. Завдяки іронічній персоніфікації помешкання Івана Івановича читач помічає неоднозначні натяки (наприклад, використання слів «пролетарський», «революційний»). Варто наголосити, що зіставлення характеристик живої істоти й предмета (насправді важко поєднаних) забезпечує комічний ефект, що увиразнює страх людей через своє походження, так як статус людини в радянській державі визначали за соціальним походженням, а не за інтелектуальними здібностями чи професійними якостями. Хоч дім завжди був символом родинного буття, у повісті через пануючу ідеологію він теж став об'єктом перевірки пролетарського стану персонажів. Опис «пролетарського» будинку Івана Івановича теж виразно іронічний.

Завдяки таким комічним засобам, як пародія, гіпербола, гротеск, М. Хвильовий оголював замасковане обличчя революційних ідеалів. Образ «ідеальної» сім'ї головного персонажа – це пародійне зображення тих сімейних відносин, до яких нібито прагнуть Іван Іванович та його дружина. Дуже важливим є й іменування героїв: товариш Жан (партійна кличка Івана Івановича), Галакточка (Марфа Галактіонівна), «сина назвали революційним ім'ям – Май», а доньку не менш революційним – Фіалка» [8, с. 9]. Очевидно, що імена теж є важливою частиною викриття претензійності їх носіїв. Наприклад, дружина головного персонажа порівнює себе з галактикою, що охоплює всі сфери життя: піклування про чоловіка та дітей, роботу в партії та навіть приховані інтимні стосунки з другом Івана Івановича. Ще одним важливим комічним прийомом є висміювання автором продуманого процесу переодягання у старий одяг, щоб продемонструвати удавану близькість із простим народом. Антитезою до таких ситуацій є забезпечений спосіб життя Івана Івановича та його міщанська чотирикімнатна квартира.

Іван Іванович – працівник партапарату, дрібний чиновник. Він намагається виглядати благородною людиною, хоч насправді є лукавою та нещирою особою, що дбає тільки про власні інтереси. Хоч на початку твору прочитуємо інформацію про революційне минуле головного персонажа, але з плином часу він відмежувався від нього. Внутрішній світ Івана Івановича можна описати словами: духовна бідність, фальшивість, двоєдушність та ін. Очевидно, що всі ці аморальні якості є неприйнятними для сильних особистостей із чітким світоглядом та ясними ідеалами. Проте чиновник-кар'єрист та його дружина Галакта демонструють свої маски у двох середовищах – партійному (зовнішньому) та сімейному (внутрішньому). Прикметно, що навіть вдома, де всі люди мали б поводитись природно, чоловік і дружина продовжують грати ролі одне перед одним, працівниками та навіть перед собою. Варто згадати ще одну важливу сатиричну деталь як ознаку псевдодіяльності Івана Івановича – винахід мухобійки, що на його думку, принесе велику користь людству, а насправді – нікому не потрібна річ.

Серед багатьох художніх деталей у повісті значну роль відіграє емоційно-образна, поєднуючи оцінку автора та акцентований характер розуміння її читачами. Вона поступово трансформується в сатиричну, бо викликає сміх. Так, М. Хвильовий у короткій анотації до повісті вказував на значущість художніх деталей – «сім'я, друзі, винаходи, взагалі деталі його зворушливого життя» [8, с. 6]. Авторова деталь функціонує за семантично-стильовим принципом, є основою сатиричної типізації як один з елементів гіперболи, пародії, гротеску. У повісті «Іван Іванович» сатирична деталь розкриває подвійне обличчя пристосування, природу його суспільної мімікрії краще, ніж це зробили б великі розлогі описи. Кожна вжита письменником деталь підпорядкована художньому осмисленню тієї чи іншої сторінки доби лозунгів і лицемірства [8, с. 97].

Сатирична деталь М. Хвильового, котрий мав виняткове почуття гумору, збагачена новими емоційно-естетичними відтінками. Наприклад, у повісті «Іван Іванович» можна виділити такі художні сатиричні деталі:

- портретна: «її чорне волосся і тепер підстрижене, але з таким похвальним розрахунком, що на партзібранні її можна було називати «товаришкою Галактою, а дома – Марфою Галактіонівною» [8, с. 8];

- психологічна: «Я вже й сам не радий, що маю такий палкий характер і таку більшовицько-витриману натуру» [8, с. 13];
- символічна: винахід мухобійки є символом деградації головного персонажа як типового представника партії.

Найбільш виразною художньою деталлю М. Хвильового є сатиричний портрет, завдяки якому читач розкриває певні аспекти особистого життя персонажів. А це відповідно визначає іронічне узагальнення образів і викриття їхніх справжніх намірів та думок. Портрети головних персонажів дуже стислі, а відтак завдяки майстерності письменника добре характеризують їхні спосіб життя, особливості характеру та звички.

М. Хвильовий концептуально використовував засоби сатири для реального відтворення соціалістичного ладу. Наприклад, за допомогою пісні Явдохи автор художньо обрив сюжет: з одного боку, нібито мажорна нарація, а з іншого – начебто дражнить: «У народі ходить звістка, що на вас ще буде чистка... Ось тоді моя рука РСІ й партійная КаК'а» [8, с. 10]. Пісня куховарки виявила найбільший страх Івана Івановича та всіх радянських держслужбовців – «чистка», що ототожнюється для них із загибеллю і тим самим робить видимою невідповідність між їхнім витвореним образом та справжніми бажаннями. Опозиція трагічного-сатиричного в житті головного персонажа вияскравлює його жалюгідні спроби виглядати жертвою різних обставин, а тому відверто оголює його негативне єство.

Автор майстерно розкрив психологію радянських чиновників і через пейзажні картини, що мають глибокий політичний підтекст. Так, опис степу в повісті на перший погляд видається недоречним, оскільки основним топом є місто. Проте акцентуємо увагу, що це не опис природи, а іронічний погляд автора на ідеологічно заангажоване мистецтво, «...де прекрасні горизонти тривожать душу тією легенькою тривоною, що не запалює тебе бунтом дрібно-буржуазного імпресіонізму, а зовсім навпаки, ласкає радісним спокоєм мажорно-монументального реалізму» [8, с. 11]. Це – специфічно амбівалентна ідеологічна структура, в якій контраст між бунтом – імпресіонізмом і спокоєм, застиглістю – мажорно-монументальним реалізмом не фокусує погляд на топі як такому, а переводить пейзажну деталь у царину політико-літературознавчих дискусій, що мали місце в 20-х роках ХХ століття в Україні [9, с. 98].

Безмістовність життя Івана Івановича стає зрозумілою після його звільнення з роботи. Впевненість цієї сім'ї дивним чином зникає, а мінорний тон змінює мажорний. У цій частині твору письменник детально описав поведінку персонажів та навіть жести, що віддзеркалюють їхній внутрішній світ. Таким чином, М. Хвильовий у сатиричній повісті «Іван Іванович» змодельовав новий соціальний тип індивіда більшовицької держави – людини-маски, що позбавлена власної думки та можливості вибору. Вона постійно приховує своє справжнє обличчя та наміри за вдаваною добротою, людяністю та відкритістю, а насправді піклується тільки про власні блага.

Отже, в художній структурі повісті «Іван Іванович» домінує негативний тип головного персонажа, що уособлює тогочасне партійне чиновництво. Саме тому сатира, яку так вдало використовує письменник, забарвлена екзистенційними настроями суму та безнадії. М. Хвильовий, використовуючи різні засоби комічного зображення дійсності (від тонкого гумору через викривальну сатиру до гротеску) сміливо критикував більшовицьку владу та її пристосуванців. Відтак сатирична повість «Іван Іванович» залишається актуальною та гостро сучасною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеєва В. Українська імпресіоністична проза. Київ: Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 1994. 158 с.
2. Безхутрий Ю. Хвильовий: проблеми інтерпретації. Харків: Фоліо, 2003. 495 с.
3. Гарачковська О. Жанрово-стильова типологія української сатирично-гумористичної прози доби «Розстріляного відродження». Філологічні науки. 2016. №7. С. 163-167.
4. Грабович Г. Символічна біографія у прозі Миколи Хвильового. Грабович Г. Тексти й маски. Київ: Критика, 2005. 312 с.
5. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. Київ: Академія, 2006. 752 с.
6. Месич М. Микола Хвильовий та його доба (30-ті роки ХХ століття). Загреб, 2020. 47 с.
7. Павличко С. Психопатичний дискурс: Микола Хвильовий. Павличко С. Теорія літератури. Київ: Основи, 2009. С. 266-273.
8. Хвильовий М. Твори: у двох томах. Київ: Дніпро, 1990. Т. 2. 925 с.
9. Цюп'як І. К. Поетика повістей Миколи Хвильового. Дніпро, 2002. 161 с.